Acc. No. 3278

ఆంధ్ర సంస్థానములు : సాహిత్యపోషణము

(సాహిత్య అకాడమీ బహుమతినందిన రచనము)

డా. తూమాటి దోణప్ప, ఎం. ఏ., పిఎచ్. డి.

పాచిపెంట (తేడ పాచిపెంట)

ప్రవేశిక

'శ్రీశ మద్రాసు ప్రెసీడెన్సిలోన విశాఖపట్టణపు డిస్ట్రిక్టునందు సాలూరు సబ్ రిజిష్ట్రారిలాకా పాచిపేట జమీందారి పేర నలరు....' (సూర్యనారాయణ స్వామి శతకము, 101). ఈ జమీందారీ శ్రీకాకుళమండలము సాలూరు తాలూకాలోనిది. ఇందు పదునైదు గ్రామములున్నట్లు వెబ్బుదొరగారు వ్రాసి యున్నారు. తాడూరు, తేడ యను రెండుముఠాలను ఆయన రెండుగ్రామములుగా లెక్కించినట్లున్నారు. తాడూరు ముఠాలో పంతొమ్మిది గ్రామములును, తేడ ముఠాలో నూటముప్పదిరెండు పల్లెలును కలవు. బంటుమానా సిబ్బంది ఖర్చులు పోను పేష్కషు రూ. 3,000 లు. పాచిపెంటకు ప్రాక్పురి, ప్రాచీపురము, ప్రాచీపట్టణము అను నామములున్నట్లు సాహిత్యమువలన తెలియుచున్నది. ఈ సంస్థానపాలక వంశమునకుచెందిన శ్రీరాజా త్యాడ పూసపాటి వీరపరాజు రచించిన ఆంధ్రపదాకరమను పద్యనిఘంటువునందు 'ప్రాక్పురాధీశ్వర' (పీఠిక. 2), 'ప్రాక్పురీశ్వర' (సుర. 11), 'ప్రాచీపుర నివేశ' (నర. 2), 'ప్రాక్పుర నివేశ' (పైది, 10), 'ప్రాచీపట్టణనిలయ' (పైది, 127), 'ప్రాచీపుర వాస' (అచర. 1) అనియు, వీరపరాజ విరచితమగు సూర్యనారాయణస్వామి శతకమునందుకూడ 'ప్రాచీపురాహ్వయ ప్రాజ్యరాజ్య' మనియు పాచిపెంట గ్రామము, సంస్థానము వ్యవహరింపఁబడినవి. పాచిపెంటనుండి జయపురము పోయెడు ఘాటీ మార్గమునొద్ద ఆ నాఁడు పటిష్ఠమైన పహారా ఆవశ్యకమై యుండెడిది. ఒకనాఁడు పాచిపెంట సంస్థానము జయపురసంస్థానములోని ఒకభాగముగా నుండెడిది. తమ సంస్థానసంరక్షణము నిమిత్తము జయపుర సంస్థానాధీశ్వరులు పైన పేర్కొనిన ఘాటీ మార్గమునొద్ద సమర్థుఁడును, విశ్వాసపాత్రుఁడునునగు నొకసరదారును నియమించుట యుక్తమని భావించిరి. దుగరాజు విశ్వంభరుని సామంతుఁడని రామవిలాసకథనము.

'దుగరాజు మొదలైన దొరలను భంగించి
విశ్వంభరుని యుద్ధవిరతుఁజేసె....
వత్సవాయాన్వయమునకు వన్నెదెచ్చె
రాయపనృపాలు శ్రీ తిమ్మరాజ మౌళి' —రామవిలాసము, పు. 29.

ఈ ఘాటీకి ఆపర్వతములయొక్క దక్షిణద్వారమని పేరు. దీనిని సంరక్షించుట గౌరవమగు పదవియైయుండెడిది. ఈ ఘాటీమార్గమునకు పైభాగమునను

క్రిందిభాగముననుగల కొన్ని గ్రామములు పోషణము నిమిత్తము ఏర్పఱిచి తమ పరివారములో కొందఱు బంటుమానాజనమునకు ముఖ్యనాయకుఁడుగానున్న తమ్మన్నదొరయను నతనికి దక్షిణకవాటయుగరాజను బిరుదమును ప్రసాదించి పాచిపెంట కేలికగా జయపురమువారు నియమించియుండిరి.

'ఒగి దక్షిణకవాటయువరాజు చేసి, త
మ్మన్న దొరకొసఁగెం బాచిపెంట' —ప్రభాసశాప.

మూలపురుషుఁడగు పై తమ్మన్నదొర తేడలో నొకకోటను గట్టెను. కాని యాయన వంశీయులు తేడను వీడి, పాచిపెంటకు వచ్చి యచ్చట కోటలు, గుడులు, గోపురములు కట్టి స్థిరనివాసముల నేర్పఱిచికొనిరి. అందువలన నీ సంస్థానమునకు పాచిపెంట అనియు, తేడ పాచిపెంట అనియు వ్యవహార నామములు సిద్ధించినవి.

సంస్థాన చరిత్రము

ఈ కుటుంబమువారు తాము కొండరాజులమనియు చంద్రవంశమువార మనియు చెప్పుదురు. కాని ఆంధ్రకవిసప్తశతి (పు. 223) వీరు సూర్యవంశ క్షత్రియులని పేర్కొనుటకు ఆధార మేమో తెలియదు. వీరపరాజ కృతమగు చిఱుతవజీరు శతకమునందు—

'వెన్నెలరా వంగసమున
వన్నెయు వాసియును గలిగి వఱలుచు నిలలోఁ
జెన్నగు శ్రీ మల్లపనృపు
చిన్నిసహోదరుఁడు....' నని వీరపరాజు చెప్పుటను బట్టియు,

ఆంధ్రపదాకర కృత్యవతారికలో కృతికర్త యన్నయగు మల్లపరాజు 'అమృత కరవంశ వార్ధిరాకాచంద్రుఁడు' అని పేర్కొనఁబడుటనుబట్టియు వీరు చంద్ర వంశము వారనుటయే సరియని తోఁచుచున్నది.

'....శ్రీ పూసపాటి....అన్నమావనీపతి....'

—ఆంధ్రపదాకరము, పీఠిక, 3.

'అలఘుతరభక్తి నీకు సమర్పణముగ
ధీసముద్ధాటి శ్రీ త్యాడ పూసపాటి
వీరపనృపాల విరచితమై రహించి
వెలయు సురవర్గు గైకొను వేదవేద్య'

—పైది, సురవర్గాంతము, పు. 19.

'ప్రాచీపురాహ్వయ ప్రాజ్యరాజ్యాధిప
త్యవిరాజమాన వైభవఘనుండు
శ్రీ పూసపాటి దక్షిణకవాటదుగ రా
జ బిరుదాంకుండు సజ్జనవిధేయ

నృపుఁడు శ్రీ త్యాడ పెద్దమల్లపమహీశ
సోదరుఁడ నీదు భక్తుండ సుజనహితుఁడ
వీరపనృపాలుఁడను నను వేడ్కఁ బ్రోవు
సూర్యనారాయణ స్వామి ! సుపథగామి !'

—సూర్యనారాయణస్వామి శతకము, 101.

మొదలగు వానినిబట్టి వీరి యింటిపేరు పూసపాటివారని తెలియుచున్నది. వీరిది నాగేశ్వర గోత్రమఁట ! సృష్టికరణకులజులలో ఉరిడె, కంతుమహంతి, జగ్గుమహంతి, పెదపంకె, పొట్నూరు, మక్కువ మొదలగు గృహనామములుకలవారును నాగేశ్వరగోత్రమువారని తెలియుచున్నది. పాచిపెంటవారి వంశములో వీరప్పరాజు ప్రధానుఁడు. వీరపరాజునకు కళింగ విజయనగర పాలకుఁడయిన పెదవిజయరామరాజు సమకాలికుఁడు. చిరకాలము నుండియు పాచిపెంట సంస్థానదాతలగు జయపుర సంస్థానము వారికిని విజయనగరసంస్థానము వారికిని ఇరుగుపొరుగు పాలకులగుటవలన ఈర్ష్యా ద్వేషములేర్పడి యుండినవి. పెదవిజయరామరాజు తమ పక్షమును వదలి ఫ్రెంచివారి పక్షమునవలంబించినందులకు ప్రతిక్రియ చేయునిమిత్తము విజయ నగరరాజ్యమును నష్టపఱుచుటకొఱకు సర్కారుల నవాబగు జాఫరలీఖాను చికాకోలు సర్కారుపై దాడివెడలినపుడు అతనికి తోడుగావచ్చిన రఘోజీభాన్స్లే కుమారుని నాయకత్వమునఁగల మరాఠీ గుఱ్ఱపుదండునకు విజయనగరము వారితో విసిగిన వీరపరాజు పాచిపెంట ఘాటీమీఁదుగ విజయనగరముపోవుట కనువైనమార్గము చూపించెను. దీనితో విజయనగరమునకపజయము ప్రాప్తించి రాజ్యమంతయు కొల్లగొట్టఁబడినది. తమ శత్రుసేనలకు గుట్టుమట్టులెఱుకపఱిచి పాచిపెంట వీరపరాజు నేరముచేసి అర్ధాపరాధియయినందున విజయనగరము పెదవిజయరామరాజుగారు కోపించి వీరపరాజును శిక్షించుటకు తగిన అదను కొఱకు ఎదురుచూచి మరాఠీదండు ఈ దేశమును వదలిపోయినతరువాత వీరపరాజును పట్టి తెప్పించి విజయనగరముకోటలో ఖైదుచేసియుంచిరి. వీరప రాజు యావజ్జీవము ఖైదులోనే గడపెను. నాఁటినుండి పాచిపెంటసంస్థానమును విజయనగరమువారే స్వాధీనపఱిచికొని ఏలుచుండిరి. క్రీ.శ. 1789 లో ఈ వీరపరాజు చనిపోఁగా, ఆయనకుమారుఁడగు మొదటి మల్లపరాజుగారికి విజయ నగరము దివాణమునుండి స్వల్పమగు తవుజీ ఈఁబడుచుండెడిది. పద్మనాభ యుద్ధము జరిగి, విజయనగరసంస్థానము ఔద్ధత్యము తఱిగినతరువాత మల్లప రాజుగారిని కుంఫిణీప్రతినిధియగు వెబ్బుదొరగారు పిలిపించి మల్లపరాజు పైతృకములగు సంస్థానగ్రామములను మరల నతనికే కవులునకిచ్చిరి. క్రీ.శ. 1797 లో మల్లపరాజుగారు మరణించిరి. ఈయనకుమారుఁడైన అన్నమ రాజుగారితో శాశ్వతపరిష్కారము జరిగినది. ఈ అన్నమరాజుగారి పుత్రుఁడు

ఇమ్మడి మల్లపరాజు. ఈ మల్లపరాజుగారివలన 1846 లో ఈయన తనయుఁడగు ఇమ్మడి అన్నమరాజునకు జమీందారీ సంక్రమించినది. ఇమ్మడి మల్లపరాజు కాలమున జమీందారీ చాల హీనస్థితికి వచ్చినది. ఇమ్మడి అన్నమరాజునకు గంగమాంబవలనఁ గలిగిన కుమారులలో ముమ్మడి మల్లపరాజు, వీరపరాజు అను నిరువురు ముఖ్యులు. తేడ చిట్టెయ్య, రామజోగిపట్నాయకుగారలు సంస్థానము దివానులుగానుండిరి. ఈ వీరపరాజే పాచిపెంటసంస్థానమునకు సాహితీగౌరవమును సంక్రమింపఁజేసినవాఁడు.

సాహిత్యపోషణము

ఇమ్మడి అన్నమరాజుతనయుఁడును, పాచిపెంటసంస్థానాధిపతియగు ముమ్మడి మల్లపరాజు (1845–1898) తమ్ముఁడునునగు రాజా త్యాడ పూసపాటి వీరపరాజు దక్షిణకవాటయువరాజాబహద్దర్ ఈ సంస్థానాధిపతులలో గొప్ప సాహిత్యవేత్త. ఈయన ఆంధ్రపదాకరము, శ్రీ సూర్యనారాయణస్వామి శతకము, చిఱుతవజీరుశతకము మొదలగు కృతులను సంతరించిరి.

ఆంధ్రపదాకరము*

ఇది సుర నర గుణ పరికర చర అచర నానార్థ వర్గములను సప్తవర్గ సహితమైన యాంధ్రపద్యనిఘంటువు; లఘుటీకాసమన్వితము. టీకాకర్త లెవరో తెలియదు. పాచిపెంటలో వెలసిన మల్లికార్జునస్వామి కిది అంకితము. 'ఘనమగు శాలివాహనశకంబు సపేందు దిశాంబుజారి సంఖ్య నలరు హేమళంబి శరదంతర మాధవమాసభాస కృష్ణనవమి భౌమవాసరమున....' శా.శ. 1815 అనఁగా క్రీ.శ. 1893 లో ఈ కృతి పూర్తియైనట్లు గ్రంథాంతమందలి పై పద్యము సాక్ష్యము.

'శ్రీ మత్పర్వత రాట్పు
త్రీ మంజుల కుంభకుచపరీరంభణ స
త్ప్రేమల కౌంకుమపదవ
క్షౌ మహనీయాంగ మల్లికార్జునలింగా'

ఇది గ్రంథాదియందలి పద్యము. ఇఁక, ఇష్టదేవతాప్రార్థనాదికము :

'శ్రీశ్వరులన్ భజించి, దృఢచిత్తమునన్ సుమనోగణాది లో
కేశ్వరుల న్నుతించి, గురునెంతయు మ్రొక్కి, కృతప్రబంధవా
గీశ్వరులన్ ధరిత్రి గణియించియు, నాంధ్రపదాళిఁ బ్రాక్పురా
ధీశ్వర నామలాంఛిత కృతేచ్ఛఁ గుతూహలినైన యత్తఱిన్'

* శ్రీమాన్ తెన్మఠము వేంకటనరసింహాచార్యులుగారిచే వసురత్నాకర ముద్రాక్షర శాలయందు ముద్రింపించి ప్రచురింపఁబడియె, 164 పుటలు, చెన్నపురి. 1897.

'శ్రీమదుమారమణీమణీరమణ పాదపయోరుహభ్రమద్భ్రిమఃకాయ
మాన మానసుఁడు సుజ్ఞాన కళాపూర్ణుఁడష్టావధాన విహారి యమృత
కరవంశవార్ధి రాకాచంద్రుఁ డాశ్రితసురమహీరుహము భాసురవివేక
గురుఁడు నాగేశ్వరగోత్రపవిత్రుండు షాడ్గుణ్యదక్షుండు శౌర్యకాంత
గుణుఁడు శ్రీ పూసపాటి దక్షిణకవాట
పదకదంబ సిమిత్త విభాసితాస్న
మావనీపతి గంగమాంబాగ్రజన్ముఁ
డైన మద్భ్రాతృమల్లపక్షోణివిభుఁడు'
'అనుజులు భక్తులై, శ్రితబుధాళి సముంచితరక్తులై, సుహృ
జ్జనులు హితోక్తులై, సుభటసంచయ మాజ్ఞనియుక్తులై, సుధీ
జనులు కథానుషక్తులయి, సర్వజనంబులు షడ్వీముక్తులై
తనుగొలువన్ సరాగమునఁ దత్సభలో ననుఁగాంచి వేడుకన్'
'తమ్ములలో సహోదరప్రధానులలోనఁ బ్రధానమిత్రవ
ర్గమ్ములలో సుహృద్వర సుకావ్యులలోనఁ గవీంద్రభృత్యబృం
దమ్ములలోనఁ గింకరజనాయిత వీరపభూమిపాల! రా
రమ్మని చేరఁబిల్చి మధురస్ఫురితామృత వాక్యధోరణిన్'.
'ఆంధ్రనిఘంటువుల్ బహుళమయ్యెఁ బఠింప నశక్య మేరి కా
యాంధ్రము నాంధ్రశేషము తదాంధ్రపయోజలరాశి వేంకటే
శాంధ్రము నాది తత్కృతులయందలి శబ్దములన్నిగూర్చి నీ
వాంధ్రపదాకరంబను సమాఖ్యనొనర్పు కృతిన్ సమాకృతిన్'
'క్రొన్నెలవంకదారియగు శివునకుఁ గృతియి'మ్మని అన్నగారు ఆదే
శింపఁగా మహాప్రసాదమని యంగీకరించి కృతియొనర్చినాఁడు వీరపరాజు
(ఆంధ్రపదాకరపీఠిక, 2 నుండి 7).
'నరసఖాప్త! సుర నర గుణ పరికర చ
రాచరంబులు నానార్థవాచకములు
సప్తవర్గులుగాఁగ నే సంఘటింతు
నవధరింపుము దివ్యచిత్తాబ్జమునను' —పైది, 9.

ఇట్లు ప్రతిపద్యమును శివసంబంధియగు సంబుద్ధితో నడచినది. నిఘంటుభాగము నందు మొత్తముపద్యములు 645 కలవు. అచ్చతెలుఁగుపదములుమాత్రమిందుఁ గూర్పఁబడినవి.

సూర్యనారాయణస్వామి శతకము*

శ్రీ పాచిపేట జమీందారీయువరాజాగారగు వీరపరాజుగారివలన ప్రతి

* రెండవకూర్పు, వసురత్నాకర ముద్రాక్షరశాల, చెన్నపురి, 1899.

పద్యరసాస్వదంబుగా నీ శతకము రచియింపఁబడినట్లు ముఖపత్రమునందలి వివరణము సూచించుచున్నది. 'సూర్యనారాయణస్వామి సుపథగామి' యను మకుటముగల సీసపద్య శతక సంభరిత మిది. అరసవెల్లి సూర్యనారాయణస్వామి కంకితము. 'శాలివాహనశకమున షట్ఖవసుచంద్రసంఖ్యలు చనఁగ తారణాబ్ద భాద్రపదసితపక్షాదితిథి రవిజదిన మొసంగితీ కృతి వేడ్కఁ గొనుము సూర్యనారాయణస్వామి సుపథగామి' అను శతకాంతపద్యమును బట్టి శా. శ. 1806 అనగా క్రీ. శ. 1884 న కృతి సమర్పితమైనట్లు తేలుచున్నది.

ప్రతిపద్యమునందును ఏదో యొక చమత్కార మీ శతకమున సంధానింపఁబడినది. శబ్దార్థాలంకారము లందలి సకల చమత్కారములు, 'పెద్దల కెల్లను బిలిచి చెప్పెదఁజుమీ కర్ణునిగన్నట్టి కానిమాట' వంటి వ్యంగ్య స్తుతులును ఇందు కోకొల్లలు. తన కవితకు ఉద్బోధకమైన సామగ్రిని కవి యిట్లు పేర్కొనుచున్నాఁడు :

'సకలకళాదానశాలివౌనీదు చ
  రణసరోరుహసమారాధనంబు
మన్మనోరథదానమన్మల్లికార్జున
  స్వామి సాంద్రసహాయసాధనంబు
ప్రకటకుద్యాన్వయప్రాజ్ఞ సుబ్రహ్మాఖ్య
  భూసురాగ్రణి గురుబోధనంబు
మత్సహోదరు పెద్దమల్లపరా ట్సర
  స వరేణ్య చిరకృపాచ్ఛాదనంబు
కారణంబుగ నే నేర్చుకరణి ధరణి
నీ నిమిత్తంబుగాఁగ నే నిశ్చయముగ
సీసశతకంబుఁ జెప్పెదఁ జిత్తగించు
సూర్య నారాయణస్వామి ! సుపథగామి !'

చిఱుతవజీరు శతకము

ఇదియును వీరపరాజకృతమే. కవి బాలురకొఱకిది వ్రాసెనఁట ! 'చిఱుతవజీరా ' యను మకుటము గలది. మచ్చునకు కొన్ని పద్యములు :

'వెన్నెలరావంగసమున
వన్నెయు వాసియును గలిగి వఱలుచు నిలలోఁ
జెన్నగు శ్రీ మల్లపనృపు
చిన్ని సహోదరుఁడు వేడ్క చిఱుతవజీరా'.
'కూడనిపని సేయకు మా
తొడకు మెపుడయ్యవారలకు మాటలకున్

గూడకు దొరసానుల పని
చేడెలతోఁగీడువచ్చు చిఱుతవజీరా'.
'వెలయాంధ్రను నమ్మకు ర
చ్చల నమ్మకు గోడఁ జాల్వ జలఁజిమ్మకు ని
చ్చలు దోసములఁ గ్రమ్మకు
చిలువ చెలిమిగ్రమ్మఁ బోకు చిఱుతవజీరా'.

వేఁగినాటి వైదికశాఖకుచెందిన గోడా సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి పాచిపెంట సంస్థానాధీశ్వరుల విద్యాగురువు ; సంస్థానవిద్యాధికారి. రాజా వీరపరాజు తన సాహితీసమారాధనమునకు 'ప్రకటకుద్యాన్వయ ప్రాజ్ఞసుబ్రహ్మఖ్య భూసురాగ్రణి గురుబోధనంబు' ప్రధానసాధనమని సూర్యనారాయణ శతకమునఁ జెప్పికొని నాఁడు. ఆంజనేయోపాసకులగు గోడా సీతారామస్వామిశాస్త్రి శాపానుగ్రహ సమర్థులగు విద్వత్కవులఁట ! ప్రత్యక్ష బాహాట పాంచాలశయ్యల ప్రౌఢిమీఱిన పౌరాణికులఁట ! వీరిరచన లేవియు లభ్యముకాలేదు.

పాచిపెంటను పాలించిన చివరి రాజాగారును గొప్ప పండితులు ; కవులు. అనుదినము విద్వద్గోష్ఠులతోఁ బ్రొద్దు పుచ్చెడి వారఁట ! కనీస మయిదాఱుగురు కవులో, పండితులో యాయనను బరివేష్టించి సాహితీచర్చలలోఁ బాల్గొనుచుండి నట్లు ఈ ప్రాంతములందలి జ్ఞానవయోవృద్ధులగువారు పెక్కురు వివరింతురు.

ఉపజీవ్య గ్రంథసూచి

1. విశాఖపట్టణముజిల్లా వృత్తాంతసంగ్రహము, పుటలు 304, 305 ; 538, 539.

2. తెలుగువిజ్ఞానసర్వస్వము, సంపుటము 3, ఆంధ్రసంస్థానములు — సాహిత్య సేవ, నిడుదవోలు వేంకటరావు, పుటలు 1171—1175.

3. వంగూరి సుబ్బారావు, శతకవాఙ్మయ చరిత్రము.